

DEMOGRAFICKÁ STRUKTURA PANSTVÍ CHOLTICE V ROCE 1700*

Petra DVORSKÁ – Martina HALÍŘOVÁ

Výzkum demografické struktury obyvatelstva českých zemí v raném novověku patří mezi aktuální trendy současné historiografie.¹⁾ Pro období 17. a 18. století se již dochovalo relativně velké množství písemných pramenů, které poskytují statisticky vyhodnotitelná data.²⁾ V odborné literatuře však není k dispozici dostatečně početný soubor dílčích pramenných studií,³⁾ které by detailně analyzovaly zkoumaný jev na vybraných dílčích teritoriích. Metoda historické mikrosondy, aplikovaná na vhodně zvoleném a logicky vymezeném regionu,⁴⁾ poskytuje při dostatečně dochované pra-

* Článek vznikl na základě řešení grantového projektu Fondu rozvoje vysokých škol MŠMT ČR č. 130199/1100/1130 v semináři prof. PhDr. Petra Vorla, CSc. „Historická regionalistika“ na Fakultě humanitních studií Univerzity Pardubice.

1) Cerman, Markus – Maur, Eduard: Proměny vesnických sociálních struktur v Čechách 1650 – 1750, ČCH 98, 4/2000, s. 737 - 774; Maur, Eduard: Die böhmische Gesellschaft und die Folgen des Dreißigjährigen Krieges (1648 – 1740), in: Maur, Eduard [Hg.]: Gutsherrschaft und „zweite Leibeigenschaft“ in Böhmen – Studien zur Wirtschafts-, Sozial- und Bevölkerungsgeschichte (14. – 118. Jahrhundert, Sozial- und Wirtschaftshistorische Studien – Institut für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Universität Wien, Band 26, Wien – München 2001, s. 189 – 214.

2) Gabriel, František: Lidnatost Čech na počátku 18. století, Demografie 9, 1967, s. 142 – 154; Horská, Pavla – Maur, Eduard: Poznámky k otázce studia dlouhodobých populačních trendů na území ČR, Acta Demographica 4, 1981, s. 15 – 59; Maur, Eduard: Základy historické demografie, Praha 1983.

3) Z ojedinělých starších prací tohoto typu viz např. Křivka, Josef: Populační vývoj mělnického panství v letech 1693 – 1749, HD 1, 1967, s. 7 – 18; Maur, Eduard: Poddání točnického panství v druhé polovině 17. století, SAP 14, 1964, sv. 1, s. 57 – 82; 15, 1965, sv. 1, s. 277 – 297.

4) Nejnověji viz např. Pazdzerová, Alena: Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy (Příspěvek k problematice tzv. druhého nevolnictví), Historická demografie 22/1998, s. 51 – 68; též: Sociální kategorie obyvatel rychnovského panství ve světle nejstarších českých katastrů,

menné základně relevantní informace, které nejsou dosažitelné jinou formou výzkumu.

Tímto vymezeným regionem se pro nás stalo východočeské panství Choltice⁵⁾ (okres Pardubice), jež patřilo mezi šlechtická dominia menšího rozsahu, formovaná v průběhu 16. století.⁶⁾ Od pobělohorských konfiskací bylo panství součástí rozsáhlejšího pozemkového majetku tyrolského rodu Thun – Hohenstein.

V poslední čtvrtině 17. století byly Choltice po dělení majetku budovány jako hlavní české sídlo jedné z rodových větví,⁷⁾ reprezentované Romeidem Konstantinem z Thunu – Hohensteinu. V jeho době byla započata

Zámek Choltice

Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19 – 62; Čechura, Jaroslav – Čechurová, Jana: *Mobilita v jedné české pobělohorské vsi: Pelejšovice 1650-1700*, in: Kárník, Zdeněk – Štaif, Jirí (red.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. (Čechy mezi tradicí a modernizací 1566-1848)*, Praha 1999, s. 94 – 124.

5) Populární přehled historického vývoje této obce (a pro starší období i celého panství, jehož byla střediskem), zpracoval Kabeláč, Karel: *Choltická kronika vypráví*, Choltice 1984. Základní faktografii shrnuje Sedláček, August: *Hrady, zámky a tvrze Království českého. I. Chrudimsko*, Praha 1882, s. 195–204 a Rosůlek, František Karel (red.): *Pardubicko – Holicko – Přeloučsko*, díl III. *Místopis, Pardubice 1909–1926*, s. 15–36.

6) Vorel, Petr: *Vznik a formování choltického panství v předbělohorském období*, *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea* 4, 1987, s. 1–12.

7) Tato změna funkce dominia se odráží i v pramenech statistické povahy např. v soupisech poddaných se vyskytuje mnoho řemeslníků cizozemského původu. Někteří z nich se trvale na panství usadili, jiní strávili zde nějakou dobu a pak se rozhodli pro návrat do vlasti.

rozsáhlá barokní přestavba zámeckého sídla s ústřední kaplí svatého Romeidia, která nebyla nikdy v plném rozsahu dokončena.⁸⁾

V souvislosti s touto změnou funkce dominia byla v poslední čtvrtině 17. století vedena velmi důkladná hospodářská agenda a především fyzická evidence poddaných, která se z podstatné části dochovala. Jako celek tvořila tato dokumentace vhodný pramenný zdroj našeho výzkumu.

Hlavní pramenné zdroje k našemu výzkumu jsou uloženy ve Státním oblastním archívu v Zámrsku ve fondu Velkostatek Choltice. Z přelomu 17. a 18. století se v případě panství Choltice dochovaly paralelní prameny různého typu, především urbáře, patrimoniálních gruntovní knihy a soupisy poddaných. Díky kombinaci informací, získaných z různých pramenných zdrojů, bylo možné jednotlivé údaje verifikovat a ověřit jejich vypovídací možnosti.

Nejcennějším pramenem pro zkoumání demografické struktury představují ucelené řady podrobných soupisů poddaných, dochované (s vynecháním některých let) od sedmdesátých let 17. století do počátku 19. století.⁹⁾ Jedním z pravidelných každoročních soupisů je také námi analyzovaný pramen z roku 1700, o kterém se podrobněji zmiňujeme níže.

Dalším důležitým pramenem byla pro nás patrimoniální gruntovní kniha (tzv. gruntovnice) čili *Knihy purkrechtní panství Choltického z let 1672 – 1731*.¹⁰⁾ Majetko-právní evidence zde začíná rokem 1672, kdy byla kniha

8) V době stavebního dokončení kaple byl vydán rozsáhlý oslavný latinský spis, zhotovený prvním choltickým zámeckým kaplanem, viz *Friedenfels, Amand*: *Gloriosus Sanctus Romedius Comes Thun – Ectypon Sumptuose ac Magnificae Capellae S. Romedii, quam Romedius Constantinus Comes Thun in Arce sua Choltitzensi extruxit*, Praha 1699. K vývoji tohoto venkovského barokního sídla především *Preiss, Pavel*: *Muros Dei – die Thunische Schlosskapelle des hl. Romedius in Choltice*, *Der Schlern* 44, 1970, s. 229 – 236; též viz *Beneš, Ctirad*: *Inventář zámecké zbrojnice v Cholticích z roku 1719*, *Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea* 1984, č. 3, S. 7 – 9; *Vorel, Petr*: *Mincovní táč choltických Thunů*, *Numismatické listy* 1992, č. 5 – 6, s. 155 – 159; *tyž*: *Svědectví z věže zámecké kaple v Cholticích*, *Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností* 103, 1995, č. 1, s. 35 – 39.

9) Na existenci tohoto uceleného souboru upozornili odbornou veřejnost již *Tlapák, Josef*: *Ke studiu hospodářského vývoje pobělohorského velkostatku*, in: *Acta Regionalia (Sborník vlastivědných prací)*, Praha 1965, s. 150 – 156 a také *Skřivánek, Milan*: *Zpráva o demografických poměrech na panství Choltice v letech 1631-1821*, *Historická demografie* 5, 1971, s. 110 – 133. Informační možnosti zmíněného pramenného souboru však zatím zdaleka nebyly badatelsky plně využity.

10) *SOA Zámek, Vs Choltice*, i. č. 694, *Knihy purkrechtní panství Choltického 1672 – 1731*, č. kn. 688. Zápisy v knize jsou psány různými písaři, zpravidla česky (jen několik ojedinělých zápisů je v němčině).

nově založena. Nové zápisy jednotlivých gruntů navazují na starší nedochovanou evidenci, jak nasvědčují zmínky typu „*tak jak se píše v starých knihách*“, „*tak jak dosvědčují pamětníci*.“ Kniha je dovedena až do roku 1731. Je rozdělena podle jednotlivých gruntů či chalup standardním systémem tzv. vložkových zápisů. Můžeme tedy snadno identifikovat jednotlivé hospodáře a porovnávat údaje z gruntovní knihy se soupisem poddaných. Díky zápisům u jednotlivých gruntů lze také sledovat, jak často daná nemovitost měnila své majitele, jaké povinnosti a závazky se vztahovaly k jednotlivým gruntům či chalupám, je možné dokumentovat i vývoj cen nemovitostí.

Cena byla většinou určována dle vybavení nemovitostí, půdou, budovami a závazky a povinnostmi, které na nemovitosti vázly, podobně jako na jiných soudobých dominiích srovnatelného rozsahu.¹¹⁾ U některých gruntů je rovněž uvedena povinnost roboty, přičemž ve většině případů není uvedeno, o jakou robotu se jedná a jaký by měl být její rozsah.

U některých chalup a gruntů se objevují také zápisy přídavek, tj. živého a mrtvého inventáře. U selských gruntů toto vybavení bylo bohatší než vybavení chalup: součástí přídavek bylo v případě větších zemědělských usedlostí standardně obilí (ať už zaseté, vymlácené nebo ještě „ve slámě“) a zemědělské nářadí (kovaný vůz, pluh, brány, dobytek, sekera, motyka, lopata, vidle, podavky, kopáč, řezačka s kosířem, váhy, chomouty). Chalupnické domácnosti byly většinou chudší, přídavek tvořilo většinou pouze obilí a drobnější nářadí. Z údajů v gruntovní knize lze rovněž do jisté míry sledovat stav jednotlivých usedlostí a stavební úpravy na nich provedené.¹²⁾

Pro získání údajů, potřebných k podrobnější demografické analýze, posloužily církevní matriky, uložené v SOA Zámorsk ve fondu Sběrka matrik. V našem případě se jednalo o evidenci sňatků, křtů a pohřbů, vedených při farnosti církve římskokatolické ve Svinčanech. Tato farnost zaujímal rozhodující část námi zkoumaného teritoria; svým rozsahem zasahovala i do okolních panství.¹³⁾

11) Pazderová, Alena: Venkovští poddaní rychnovského panství v 17. století ve světle gruntovní knihy, HD 22/1998, s. 51 – 68. Praha 1998.

12) Provedly jsme důkladnou analýzu tohoto pramene, který je bohatým zdrojem informací. Získané informace svým rozsahem přesahují téma této současně práce, proto se jimi na tomto místě podrobněji nezabýváme.

13) Kaláb, Vladimír: Církevní matriky okresu Pardubice, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 197–208. Autor zde na s. 203 zmiňuje i analyzovanou matriku. Zde uvedený rozsah farnosti však odpovídá až situaci z mladší

Sledovaná matrika¹⁴⁾ začíná rokem 1683 a je rámcově chronologicky¹⁵⁾ vedena až do roku 1718. V jedné knize jsou obsaženy zápisy o křtech, sňatcích i pohřbech. V matrice narozených se vyskytují i zápisy, v nichž je uvedeno pouze datum, údaje o jménu křtěnce, jeho rodičů či kmotrů zcela chybí. Když jsme srovnávaly matriku křtů a zemřelých, narazily jsme na značné

Farní kostel sv. Vavřince ve Svinčanech

doby (19. století); v druhé polovině 17. století zajišťoval svinčanský farář svátost křtu, sňatku i pohřbu pro širší teritorium. Samostatné farní úřady v Cholticích a Lipolticích byly ustaveny až v osmdesátých letech 18. století.

14) SOA Zámorsk, Sběrka matrik (dále SbM), Matrika Svinčany 1683–1718, č. kn. 1849. Matrika má původní folioci (podle ní citujeme dílčí zápisy). Stav matriky je dobrý, zápisy v ní jsou dobře čitelné. Matrika je psána několika písařskými rukopisy, a to převážně v českém jazyce. Zápisy v latinském jazyce jsou jen ojedinělé.

15) Při studiu této matriky jsme zjistily, že faráři, kteří matriku vedli, zapisovali křty, sňatky i úmrtí s jistým odstupem od provedení aktu. Některá data jsou zapisována na přeskáčku, přičemž mezi některými zápisy je poznámka „NB“, zápis který na toto místo patří je uveden v poznámce pod zápisy. Faráři si zřejmě vedli lístkové zápisy či evidenci a do matriky zapisovali až po několika dnech či týdnech, v některých případech s odstupem i několika měsíců. Blíže viz Maur, Eduard: Církevní matriky jako historický pramen, Sborník archivních prací 20, 1970, s. 425–457 a též, Vývoj matričního zápisu v Čechách, Historická demografie 6, 1972, s. 40 – 58.

nesrovnalosti.¹⁶⁾ Přesto poskytly záznamy z církevní matriky, kombinované s údaji z pozemkových knih a soupisu poddaných, možnost přesnější identifikace konkrétních osob. Umožnily nám totiž při statistickém vyhodnocování zohlednit některé mezery v pramenech, které by jinak mohly výsledek demografické analýzy podstatně zkreslit.

Při analýze sňatečnosti jsme mezi provdané počítaly i dcery, které po sňatku (před rokem 1700) již většinou nebyly do soupisu poddaných zapsány u rodiny svého otce, ale jako nová rodina se uvádějí spolu s manželem. Některé takto provdané dívky jsou však před rokem 1700 evidovány pouze v matrice oddaných a v soupisu poddaných se nevyskytují. Rovněž ani jejich manžel pak v soupisu nefiguroval, i když byl veden v gruntovní knize jako aktuální majitel nemovitosti. Pokud bylo možné manželský pár tímto způsobem identifikovat, sňatek jsme zanesly do tabulky a do našich výpočtů.¹⁷⁾

Některé poddané, kteří jsou uvedeni v soupise z roku 1700, jsme v matrice vůbec neidentifikovaly, i když šlo o rodinu s dětmi. Tuto skutečnost lze vysvětlit nejspíš příchodem celé rodiny z jiného panství na panství choltické.

Porovnáním zápisů v matrice (byly analyzovány pro léta 1683-1700) a soupisu poddaných se nám podařilo identifikovat některé děti, které zemřely před rokem 1700 a z tohoto důvodu nejsou v soupise poddaných uvedeny. Tyto děti jsme při statistickém vyhodnocování započítávaly mezi narozené i zemřelé.

Problém nastal u dětí, které byly evidovány v matrice jako narozené (před rokem 1700) nebo zemřelé (v přiměřeném věku po roce 1700), ale nejsou

16) Tyto nesrovnalosti se týkají především roku křtu a úmrtí. U shodného jedince, kterého jsme identifikovaly podle rodičů, je např. uveden rok křtu 1698, téhož jedince jsme našly v matrice úmrtí, zde je uveden rok 1697. Vyloučili jsme, že by se mohlo jednat o dvě děti stejného jména stejných rodičů, sňatek páru je uváděn pro rok 1683, rok a půl před tímto porodem je uváděn jiný porod též ženy, pokud by se jednalo o dítě nemanželské, bylo by to u dítěte zaznamenáno a to slovy "ouhonek" či "nelegitímní". Viz křest dítěte jménem František, otec Jan Levinský – křest 6. 10. 1698, úmrtí 10. 10. 1697 stáří 7 dní. SOA Zámorsk, SbM, Matrika Svinčany 1683 – 1718, Matrika narozených fol. 106, Matrika zemřelých fol. 422.

17) Zmíněný rozpor mezi dvěma prameny (tj. zjištění vlastníka rustikální usedlosti není veden v aktuálním soupisu poddaných ani jako zemřelý, po němž zůstali sirotci) mohl mít více důvodů. Zjistily jsme, že tyto případy se na daném panství vyskytují velice zřídka, nicméně zasloužily by si podrobnější vysvětlení. Z časových důvodů jsme se však tomuto problému nemohly podrobněji věnovat.

uvedeny v soupisu, i když jejich rodiče žili na panství.¹⁸⁾ Tyto případy však tvoří pouze malé procento ze zjištěných údajů a proto nebylo nutné věnovat jim zvláštní pozornost (zřejmě šlo o nepřesné zápisy v matrice nebo v soupisu; snad záměna křestního jména?).

Stěžejním byl pro nás rok 1700, snažily jsme se pro tento rok zjistit přirozenou měnu obyvatelstva. Abychom mohly vypracovat takovouto analýzu, potřebovaly jsme získat přiměřeně velký počet dat. Proto jsme se rozhodly vypracovat statistiku s retrospektivou k roku 1684 (u sňatků 1683), kdy začíná dochovaná církevní matrika. Údaje z matriky jsme podrobněji vyhodnocovaly v případě osob, zaznamenaných v roce 1700 v soupisu poddaných.

Jako další pramenný zdroj jsme užily tzv. rustikální fassi Tereziánského katastru, fond Stará manipulace.¹⁹⁾ Tento pramen je rovněž cenným zdrojem informací pro identifikaci jednotlivých usedlostí. Vedle údajů, týkajících se výměry polností a vybavení jednotlivých gruntů, je zde uvedeno jméno držitele gruntu v polovině 17. století (v době tzv. berní ruly) a jméno aktuálního hospodáře, který vlastnil grunt v době vizitace (1713). Tento informační zdroj jsme využily jako pramen srovnávací a kontrolní. Posloužil nám při identifikaci jednotlivých nemovitostí a při sjednocování nestálých tvarů příjmení, které se vyskytují jak v soupisu, tak v matrikách, rovněž i v gruntovníci.²⁰⁾

Klíčovým pramenem naší studie byl soupis poddaných (tzv. Manschaftsbuch) panství Choltice z roku 1700.²¹⁾ Rukopis nese dobový název „*Řízení sirotkův, osedlých hospodářův, nájemníkův, všech poddaných k panství choltickému přínaležejících ode dne 1. January Anno 1700 až do summa Decembris roku běžícího*“. Obsahuje aktuální stav k 1. lednu 1700 a dodatečně vpisované změny, které nastaly v průběhu onoho roku až do 31. pro-

18) Jako dítě chápeme jedince, uváděné v soupise poddaných s věkem do 14 let. Osoby vyššího věku (v soupise od 15 let výše) počítáme mezi dospělé, neboť od tohoto věku již byly uzavírány sňatky.

19) SÚA Praha, fond Stará manipulace, i.č. 7, Rustikální fassé Tereziánského katastru panství Choltice, kart. 1137.

20) Dalším archívem, v jehož fondech jsme předpokládaly možnou existenci pramenů k dané problematice, byl Archiv Národního muzea v Praze. Zde jsme si nechaly předložit sbírku F. Zjistili jsme, že v této sbírce se nenachází žádný pramen, který bychom mohly zhodnotit v rámci zamýšlené studie.

21) SOA Zámorsk, VS Choltice, i. č. 495, Soupis poddaných z roku 1700, č. kn. 489. Edice zmíněného pramene je publikována současně s touto studií, viz P. Dvorská – M. Halířová (ed.): *Soupis poddaných panství Choltice z roku 1700. Prameny k dějinám Pardubického kraje 1. 2005, s. 33-84.*

since 1700. V první části obsahuje seznam sirotků (tj. rodin bez otce, ať již se jednalo jen o děti nebo také o vdovu), uváděných podle jména zemřelého otce resp. manžela v rámci celých rychet. Druhá část soupisu obsahuje seznam živých hospodářů a příslušníků jejich rodin. Tato část je řazena podle jednotlivých vesnic na panství.

Tento pramen zachycuje nejen sociální statut jednotlivých poddaných na panství a provozovaná řemesla, ale i věk, konkrétní místo pobytu - u koho jsou děti ve službě, kdo a kde pobývá na cizím panství, kdo je na vojně, u koho žijí sirotci po zemřelých hospodářích.

Zápisy v soupisu poddaných jsou vedeny pouze v českém jazyce. Při prepisování jsme narazily na nestálé tvary jednoho a toho samého příjmení, pokusily jsme se je sjednotit.

Co se týká věku, není možné spolehnout se na to, že uvedený věk v soupise zcela souhlasí se skutečností. V námi sledované době byla častá praxe zaokrouhlovat věkové údaje, ať už nahoru nebo dolů. Pro přesnější zjištění věku jednotlivých poddaných jsme použily další informační zdroje, jako jsou např. církevní matriky a evidence majetko - právních vztahů. Bohužel ne u všech se nám podařilo zjistit konkrétní datum narození, sňatku či úmrtí. Rovněž i o sociální vrstvě a rodinném stavu před sňatkem u některých poddaných prameny mlčí. V případě, že hospodář z panství zběhl („ušel“), nezapočítáváme ho mezi osedlé.

Na další problém jsme narazily při identifikaci jednotlivých dětí a jejich matek. V soupisu není totiž uvedeno, zda se jedná o druhou či první manželku hospodáře. U dětí je uváděn většinou pouze jejich věk a zda jsou při otci anebo někde ve službě. Informaci o matkách jsme získávaly z matriky narozených.

Při analýze soupisu poddaných z roku 1700 jsme ve sporných nebo nejasných případech metodicky postupovaly následovně:

Graf věkového složení je rozdělen do deseti věkových kategorií. Do první kategorie 0 - 5 let jsou zařazeny děti, které byly rovněž narozené do roku 1700, i když nejsou uvedeny v soupise z roku 1700. Dále se jedná rovněž o děti zemřelé. Je nezbytné podotknout, že se jedná o děti, u kterých je doložitelné narození i úmrtí. Děti, které jsou doložitelné pouze jako zemřelé či narozené, ale neuvedené v soupise živých hospodářů, jsou uvedeny v těchto tabulkách také.

U porodnosti jsou všechny děti, narozené po roce 1684, rozděleny do tří skupin: děti narozené v letech 1684 - 1690, 1691 - 1695 a 1696 - 1700. Opět je počítáno i s dětmi narozenými v roce 1700 a dětmi, které se podařilo

dohledat pomocí matriky. Výsledné zjištění je zaznamenáno do dvou grafů: v prvním grafu jsou děti narozené v letech 1684 - 1700 rozděleny do dvou skupin podle pohlaví a narození, zaznamenány po jednotlivých letech. Druhý graf, který je rovněž grafem pro narozené děti rozdělených podle pohlaví, grafový záznam je proveden po pěti letech. Rovněž sledujeme vývoj měsíční porodnosti, a to celkově pro léta 1684 - 1700.

Sňatečnost byla ve sledovaných letech poměrně malá, graf sčítající jednotlivé sňatky je rozdělen pouze do tří skupin, a to: sňatečnost v letech 1683 - 1688, 1689 - 1694 a 1695 - 1700.

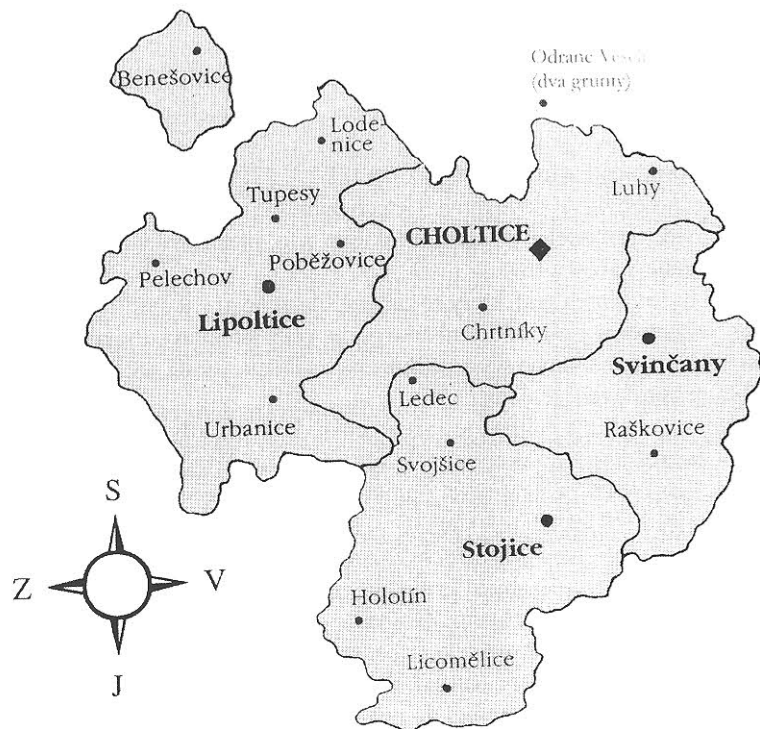
Dále byl vytvořen graf, který se zabývá sňatečností v jednotlivých měsících. Svatebčané jsou rozděleni také podle věku a pohlaví. Práce se dále všímá, z jakého rodinného stavu pocházeli svatebčané (graf), také se věnuje sociálnímu postavení ženicha.

Sňatek dle věku a pohlaví je zaznamenán do grafu, kdy byli jednotliví svatebčané rozděleni do skupin podle věku vždy po deseti letech pro ženy a muže. Vzniklo tak celkem deset skupin, od každého pohlaví pět. Věk byl rozdělen: 14 - 20 let, 21 - 30 let, 31 - 40 let, 41 - 50 let a 51 - 60 let.

U sňatečnosti jsou v grafech zaznamenány skutečnosti zjištěné pro jednotlivé rychty. To aby bylo možné zrakově porovnat poměr sňatečnosti mezi jednotlivými rychtami. Zabýváme se rovněž měsíční sňatečností, přičemž graf se věnuje celkově celému panství. Sňatečnost dle věku a pohlaví se omezuje pouze celkově na panství. Rodinný stav novomanželů, kde zjišťujeme zda snoubenci vstupující do manželství byli svobodní, vdovci, je opět rozpracován podle jednotlivých rychet. Grafy u sociálního postavení snoubenců a původu novomanželů jsou rovněž rozděleny dle rychet.

U úmrtí se soustřeďuje hlavní zájem na úmrtí dospělých a dětí. Graf sleduje dohromady jednotlivé rychty. Věnujeme se rovněž celkové úmrtnosti na panství dle pohlaví a věku (graf), a podle sociální vrstvy. Jeden graf rovněž porovnává poměr mezi dětskou úmrtností a úmrtností dospělých. Srovnáváme i celkovou měsíční úmrtnost u dětí a dospělých. Data zjištěná u jednotlivých měsíců pro děti a dospělé jsme pak sečetly a vypracovaly graf celkové měsíční úmrtnosti. U sociální vrstvy zemřelých uvádíme pouze tabulku. Zde shrnujeme data zjištěná u jednotlivých rychet. Rovněž jsme se pokusily o porovnání měsíční porodnosti a úmrtnosti na celém panství (graf).

Podařilo se nám shromáždit velké množství ověřitelných dat, díky nimž můžeme sledovat přirozenou měnu populace na panství, její migraci ať už vnější či vnitřní, porodnost, sňatečnost a úmrtnost.

Panství Choltice
(rozdělení na 4 rychty)

Dle soupisu poddaných z roku 1700 a gruntovnice se nacházelo na panství 18 městeček a vsí, z toho jako městečko jsou uvedeny pouze Choltice.²²⁾

22) SOA Zámorsk, VS Choltice, i. č. 495, Řízení sirotkův, osedlých hospodářův, nájemníkův, všech poddaných k panství choltickému příslušejících ode dne 1. January Anno 1700 až do suma Decembris roku běžícího (dále jen Soupis poddaných), č. kn. 489, i. č. 694, Kniha purkrechtní panství Choltického 1672 – 1731, č. kn. 688.

Panství bylo rozděleno na nižší správní jednotek tzv. rychty. Na panství choltickém se nacházely celkem čtyři, a to rychta choltická, svinčanská, stojická a lipoltická.

Do rychty choltické spadaly Choltice, Luhy, Chrtňky a část vsi Odrané Veselí.

Rychtu svinčanskou tvořily Svinčany, Raškovice a Skály, přičemž Skály jsou uvedeny pouze v gruntovnici, v soupise poddaných je obyvatelstvo této osady evidováno v Raškovicích.

Rychta stojická zaujímal území vsí Stojice, Svojšice, Ledec, Holotína a Licomělice.

Rychtu lipoltickou tvořily Lipoltice, Urbanice, Poběžovice, Tupesy, Lodeňnice a Benešovice.

Do panství zasahovaly dvě farnosti a to farnost svinčanská a lipoltická.

V době soupisu poddaných se na panství nacházelo celkem 1425 jedinců včetně dětí, z toho bylo 744 mužů (52,21%) a 681 žen (47,79%).

Populace na choltickém panství byla převážně mladá (viz graf). Nejsilnější skupinu tvořily osoby ve věku 21 – 30 let (19,65%), jedná se tedy o osoby patřící do reprodukčního věku. Za osoby v reprodukčním věku považujeme osoby ve věku 14 – 50 let, do této složky patří 773 osob (54,25%), přičemž ve skupině 41 – 50letých nastává zřetelný pokles. Silnou složku populace tvořily rovněž děti, tedy osoby ve věku do 14 let, tuto skupinu tvoří 526 osob (36,91%). Naopak slabou složku populace tvořily osoby v postreprodukčním věku pouhých 8,84%.

Lidé se v tehdejší době dožívali nízkého věku, mnoho jedinců nepřekročilo ani hranici padesátky. V populaci převládají jedinci mužského pohlaví nad jedinci pohlaví ženského. Tato převaha je viditelná již ve věku 0 – 5 let, postupem doby se vyrovnává, věk 21 – 30 a 31 – 40. Toto dorovnaní poměru mezi pohlavími spatřujeme ve častější úrazovosti jedinců mužského pohlaví či jejich častému odchodu na vojnu či vandru.

Ještě koncem 17. století a počátkem století 18. převládali mezi narozenými jedinci mužského pohlaví (56,96%).

Pro větší názornost jsme zhotovily dva grafy, první graf se věnuje jednotlivým rokům, druhý graf tyto roky shrnuje do období po pěti letech. Přičemž graf č. 1 potvrzuje, že existovaly i výjimky, roky 1686, 1690 a 1695, kdy převládají jedinci ženského pohlaví, tato převaha není ale nijak závratná.

Přesné datum narození se nám podle matriky podařilo zjistit u 386 osob (61,08%). Nejvyšší porodnost vykazují měsíce únor (12,18%), březen (10,36%) a prosinec (9,59%). Jedná se tedy většinou o zimní měsíce. V únoru porod-

nost mírně klesá, daleko znatelnější pokles však vykazuje měsíc březen, tento pokles přetrvává až do července (8,55%), kdy následuje prudký vzestup porodnosti, tento vzestup však zdaleka nedosahuje počet narozených v prosinci a únoru. Po červenci následuje opět mírný pokles porodnosti, který trvá až do října (7,77%), kdy křivka mírně stoupá, v listopadu (6,22%) však následuje další prudký pokles, na nějž navazuje prudký vzestup v prosinci. V lednu křivka opět klesá, aby připravila nástup únoru. Z tohoto je zřejmé, že ke styku za účelem plození docházelo většinou v jarních a letních měsících.

Na choltickém panství bylo v letech 1683 – 1700 uzavřeno 46 sňatků. Tyto sňatky jsme dohledaly v matrice narozených.²³⁾ Nejvíce sňatků připadá na léta 1695 – 1700 (56,52%). Rozdíl v poměru sňatečnosti je znatelný i mezi jednotlivými rychtami. Toto je způsobeno především různou rozlohou těchto rychet a také rozdílným počtem vesnic, které do dané rychty spadaly.

Sňatky byly nejčastěji uzavírány v měsících leden (17,39%), červen (17,39%) a říjen (17,39%), v těchto měsících dosahuje sňatečnost stejných hodnot. Lze zde spatřovat určitou sezónnost v uzavírání sňatků, většinou se jedná o měsíce, kdy bylo na poli nejméně práce.

Nejčastějším věkem pro sňatek, byl věk 21 – 30 (59,57%). Toto koresponduje se západoevropským modelem rodiny (manželský pár s dětmi), kde syn, aby mohl uzavřít sňatek, se musel nejprve ekonomicky osamostatnit.

Ve většině případů nebyl mezi snoubenci velký věkový rozdíl, rozdíl většinou činí 5 – 6 let, přičemž muži jsou ve většinou starší než jejich nastávající. Samozřejmě, že jsme narazily i na pár případů, kdy si mladší muž bere starší ženu. Zde se většinou jedná o vdovy. Těchto sňatků, ale nebylo mnoho, v celém panství jsme zaznamenaly pouze dva takovéto sňatky (4,34%).²⁴⁾

Na panství se nejvíce ženili jedinci pocházející z vrstvy sedláků (39,13%), za nimi následují chalupníci (28,26%), podruzi (13,04%) a polochalupník (4,35%), u dvou mužů (4,35%) se nám nepodařilo určit z jaké sociální vrstvy pocházejí - pacholek, šafář, u šesti osob (13,04%) nebylo možné vyhledat údaje.

23) SOA Zámorsk, Sběrka matrik (dále SbM), Matrika Svinčany 1683 – 1718, č. kn. 1849.

24) viz rychta Choltice, SOA Zámorsk, VS Choltice, Soupis poddaných, č. kn. 489.

Pravidlem bylo striktní dodržování stavu. Sedláci vyhledávali partnerky v okruhu sedláků, chalupníci v okruhu chalupníků atd. Ani u jednoho ze sňatků jsme nezjistily fakt, že by partnerka pocházela z jiné vrstvy než její nastávající.

Je zde také patrná geografická omezenost sňatků, většina snoubenců pochází z obvodu farnosti, která zasahovala do panství. V našem případě se jedná o farnosti dvě a to svinčanskou a lipoltickou. Narazily jsme pouze na jeden případ (2%), ve kterém nevěsta pochází úplně z jiného kraje a panství než ženich. Jedná se o Radošice, obec spadající do dnešního západočeského kraje. Z toho vyplývá, že migrace se omezovala pouze na hranice panství a nepřesahovala jeho hranice, jedná se tedy o tzv. vnitřní migraci.

Úmrtnost ve sledované době nezaznamenává žádné výkyvy. Mezi zemřelými v letech 1684 – 1700 znatelně převládají děti (74,76%). Děti, obzvláště novorozenci byly náchylnější k různým onemocněním. V porovnání s dětskou úmrtností je počet zemřelých dospělých osob (25,24%) velmi nízký.

Jak je patrné z grafu, dětská úmrtnost byla vyšší než úmrtnost dospělých. Nejčastěji umíraly děti ve věku do půl roku (41,75%) z celkového množství zemřelých, přičemž mezi jedinci zemřelými do jednoho měsíce převládají chlapci. Zde je patrná větší labilita novorozenců mužského pohlaví. Ve skupině od půl roku nastupuje vyšší úmrtnost dívek. Dále ve skupině 1 – 5 let a 6 – 10 let převažuje opět úmrtnost chlapců, tato vyšší úmrtnost může být způsobena jejich vyšší úrazovostí. V dalších věkových skupinách je patrná vyšší úmrtnost žen, a to obzvláště ve skupinách 21 – 30, 31 – 40 a 41 – 50 let. Skupina 21 – 30 let koresponduje s nejčastějším sňatkovým věkem na panství. Je to tedy i věk, ve kterém ženy nejčastěji rodily. Tato úmrtí nastala ve většině případů pravděpodobně při anebo po porodu.

Nejčastěji lidé umírali v zimních měsících, kdy jejich organismus byl vystaven zátěži. V zimě je lidský organismus náchylnější k různým chorobám, obzvláště pokud se jedná o oslabeného jedince, ať už porodem, stářím či prací. Jak víme úroveň tehdejší medicíny nebyla moc vysoká. Lékař byl pro normální lidi nedostupný. Onemocnění se ve většině případů řešilo lidovým léčitelstvím, a tak mnoho, pro nás, banálních onemocnění, mělo fatální následky. Jak je vidět na grafu č. 1 mezi zemřelými na choltickém panství převažovaly děti (73,79%), nejvíce jich zemřelo v měsících leden (8,49%), únor (8,49%) a duben (8,49%). Únor je zároveň měsícem, kdy se nejvíce dětí rodilo. Dospělí (26,21%) naopak nejčastěji umírali v měsíci prosinec (4,85%) a leden (6,6%).

Graf č. 2 ukazuje vývoj měsíční úmrtnosti po sečtení úmrtnosti dospělých jedinců a dětí. Jak je vidět, křivka grafu se o něco změnila. Nejvyšší úmrtnost přetrvává v měsíci lednu (15,53%), křivka pak klesá, aby připravila nástup březnu (10,68%) a dubnu (10,68%). Pak křivka opět klesá, tento pokles trvá až do srpna (3,88%), září (7,77%) vytváří na naší křivce zub nahoru, v říjnu (4,85%) úmrtnost opět o něco klesá, od tohoto měsíce začíná, ale postupně vzrůstat a to až do měsíce ledna. Když se na graf podíváme, je jasné, že úmrtnost zůstala nejvyšší v zimních měsících.

Mezi zemřelými převládali jedinci z vrstvy chalupníků (30,1%), tato převažka však není nijak závratná. Za chalupníky následují sedláci (27,18%), podruzi (15,53%), polochalupníci (4,85%) a sirotci (4,85%). U sedmi jedinců (6,8%) prameny mlčí o jejich původu, sdělují nám pouze údaje o jejich povolání, proto místo uvedení zda se jedná o sedláka či chalupníka uvádíme tato povolání. Pro deset osob (9,71%) jsme nezjistily žádné údaje, tyto osoby se vyskytují v soupisu poddaných bez udání sociální vrstvy.²⁵⁾

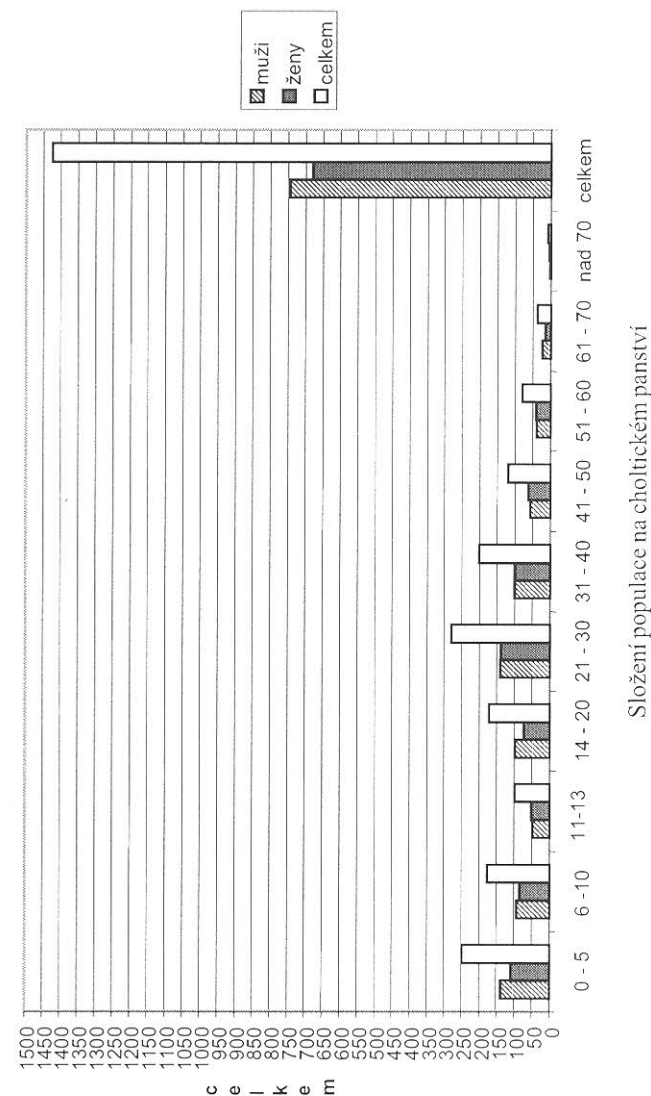
V letech 1684 – 1700 nenastala na choltickém panství ani jedna demografická krize tj. počet zemřelých nepřesáhl počet narozených. Nejvíce lidí se rodilo v měsíci únoru (12,27%) a prosinci (9,66%), nejvíce jich umíralo v měsíci lednu (15,53%). Z uvedených dat vyplývá, že na panství Choltice byla přirozená měna obyvatelstva. Počet zemřelých ve sledovaných letech nepřevyšoval počet narozených.

Naše studie formou pramenné mikrosondy v zásadě potvrzuje demografické trendy, zjištěné v rámci jiných regionů pro konec 17. a počátek 18. století. Do období biologické produktivity vstupují populačně silné ročníky osmdesátých let 17. století. Celé panství vykazuje velmi vysoký přirozený přírůstek obyvatelstva. Porodnost byla velmi vysoká, takže k rychlému růstu počtu obyvatelstva docházelo i přes to, že celkový počet poddaných byl snižován vysokou dětskou úmrtností. Lidé se všeobecně dožívali nízkého věku, podstatnou složku populace tvořily děti.

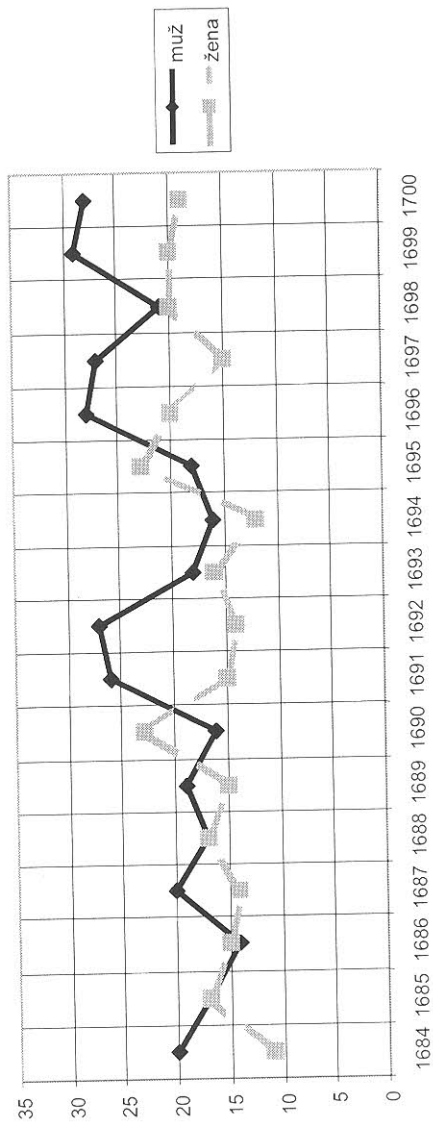
Pohyb obyvatelstva v rámci sňatků nebo při přechodu na jiné usedlosti probíhal v naprosté většině případů pouze v rámci panství, které bylo dostatečně rozlehlé (v sedmnácti lokalitách více než tisíc poddaných), aby poskytlo průměrnou nabídku partnerů odpovídající sociální a věkové kategorie. Zřetelně zde převažuje migrace vnitřní nad migrací vnější.

25) SOA Zámorsk, VS Choltice, i. č. 495, Soupis poddaných, č. kn. 489.

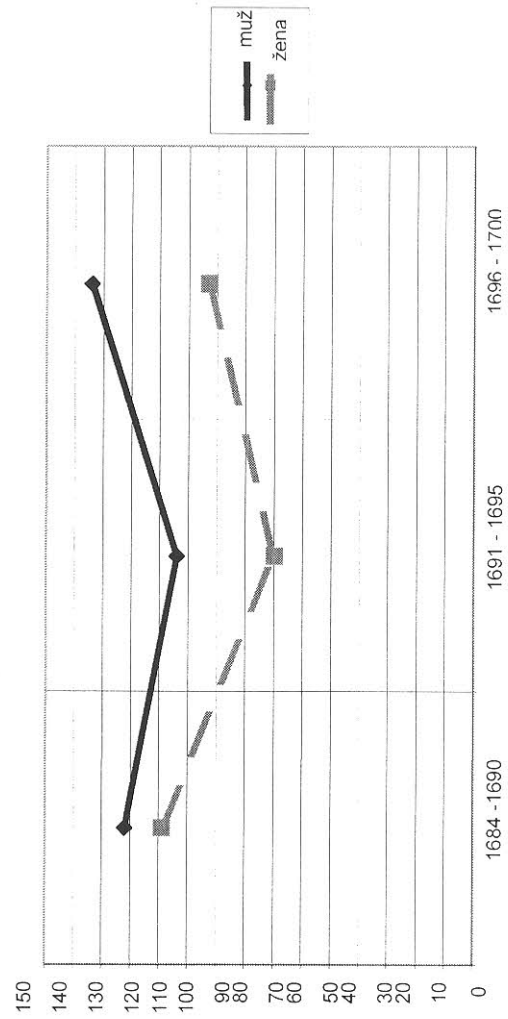
Přílohy

Složení populace na choltickém panství

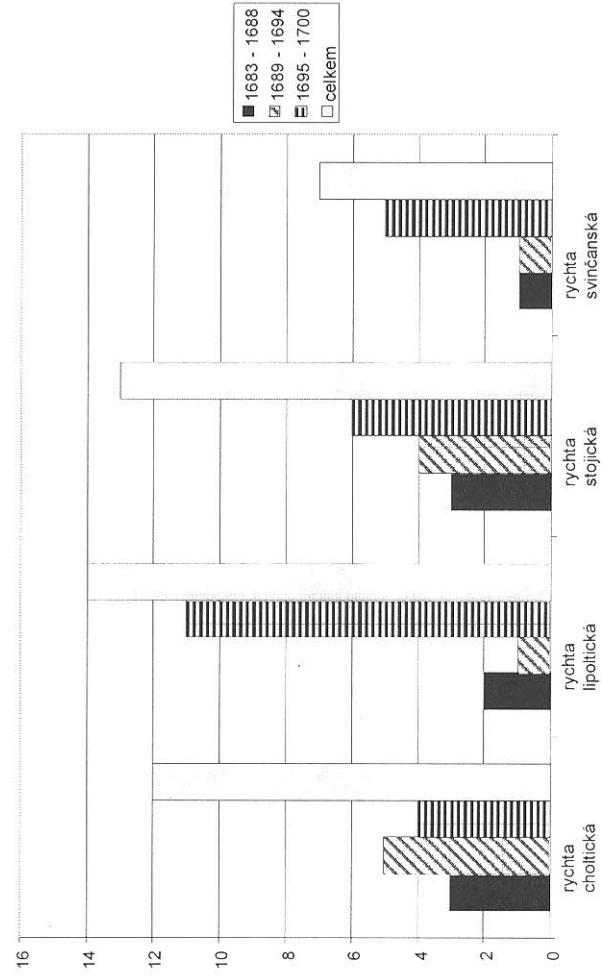
Porodnost v letech 1684 - 1700 dle pohlaví
graf č. 1

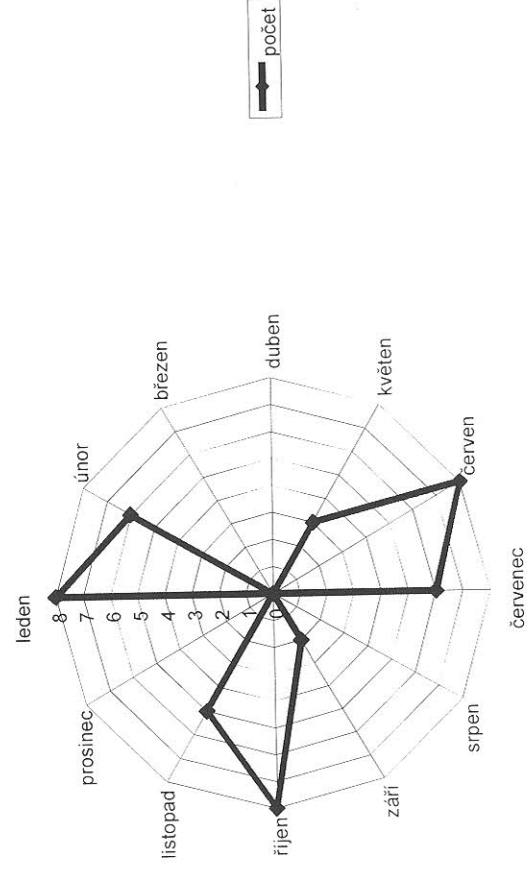
Porodnost dle pohlaví
graf č. 2

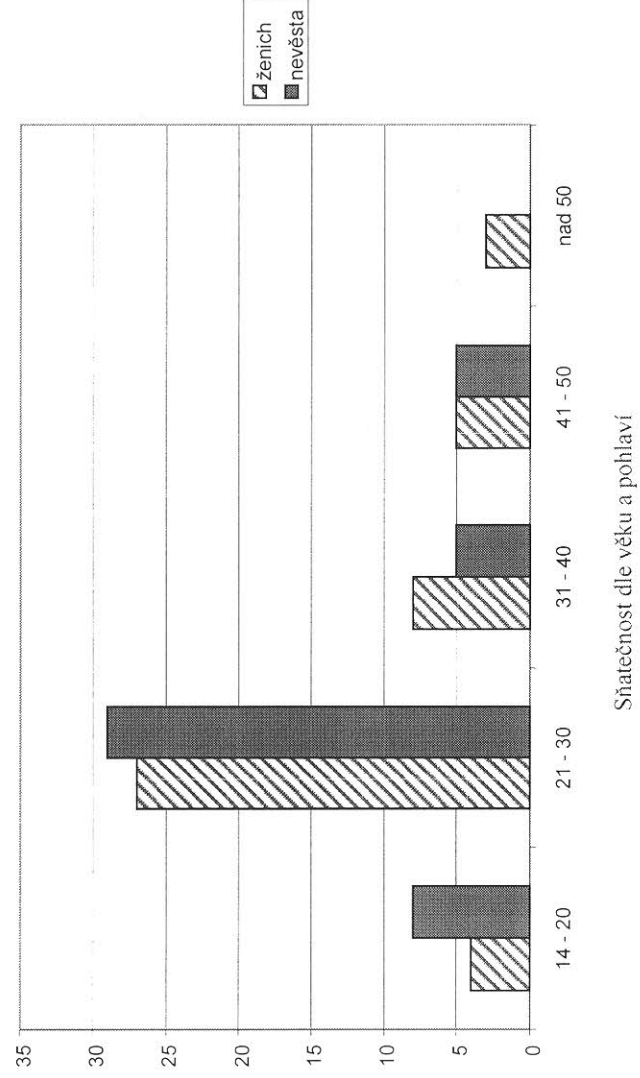
Porodnost v letech 1684 - 1700 dle měsíců

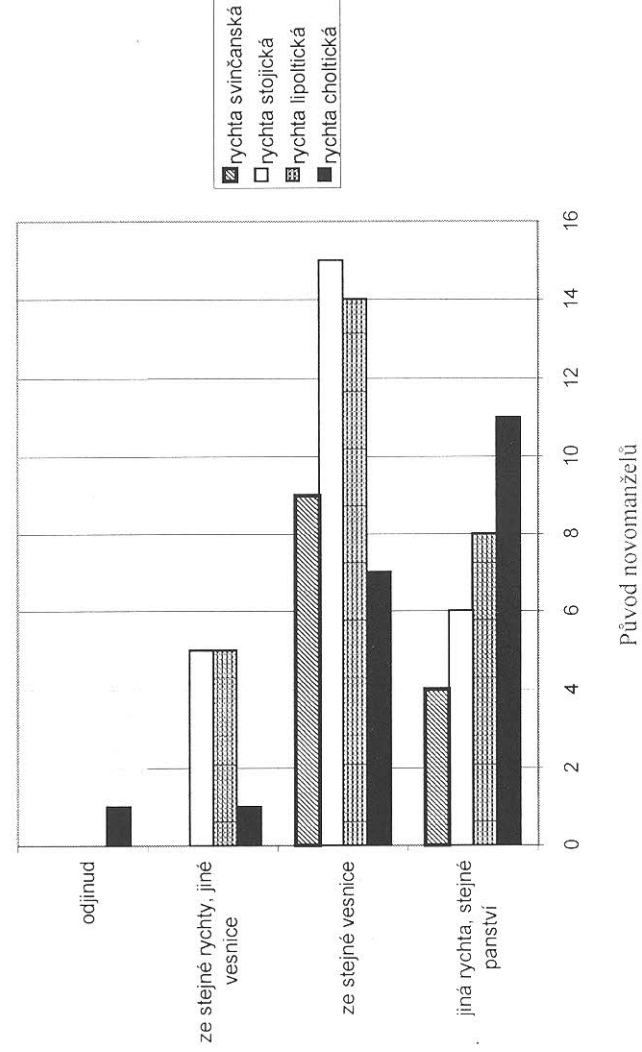
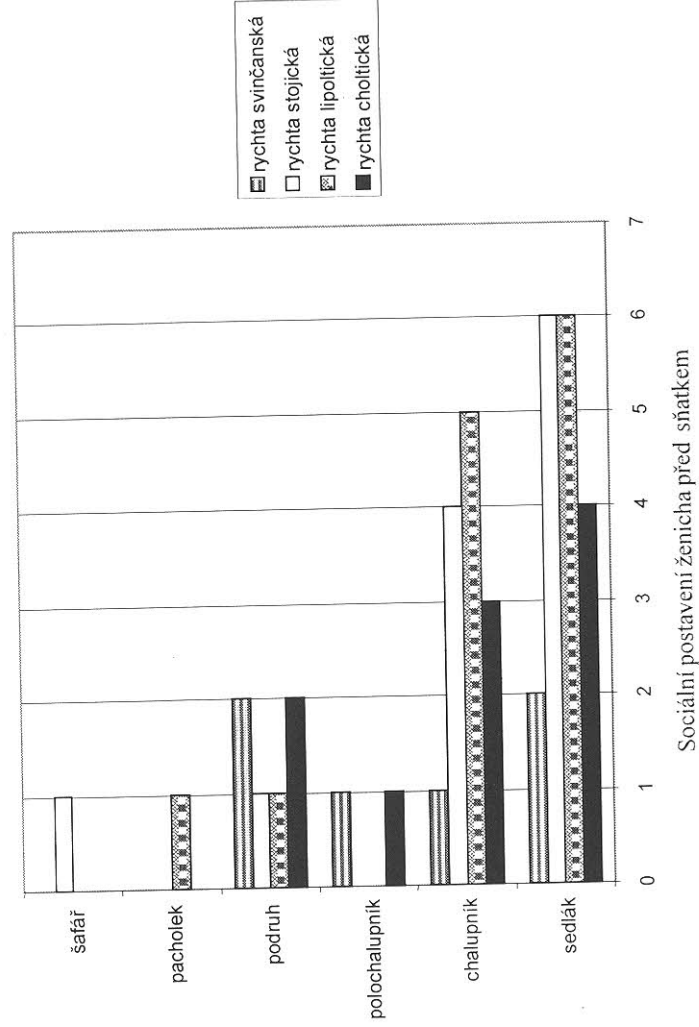

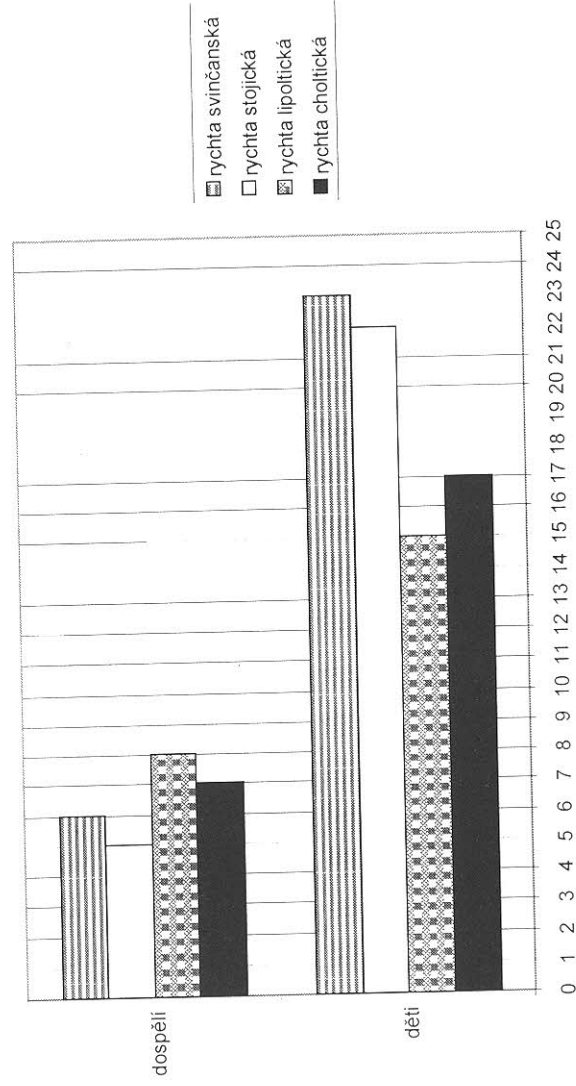
Snátečnost na panství v letech 1683 - 1700 dle rychet

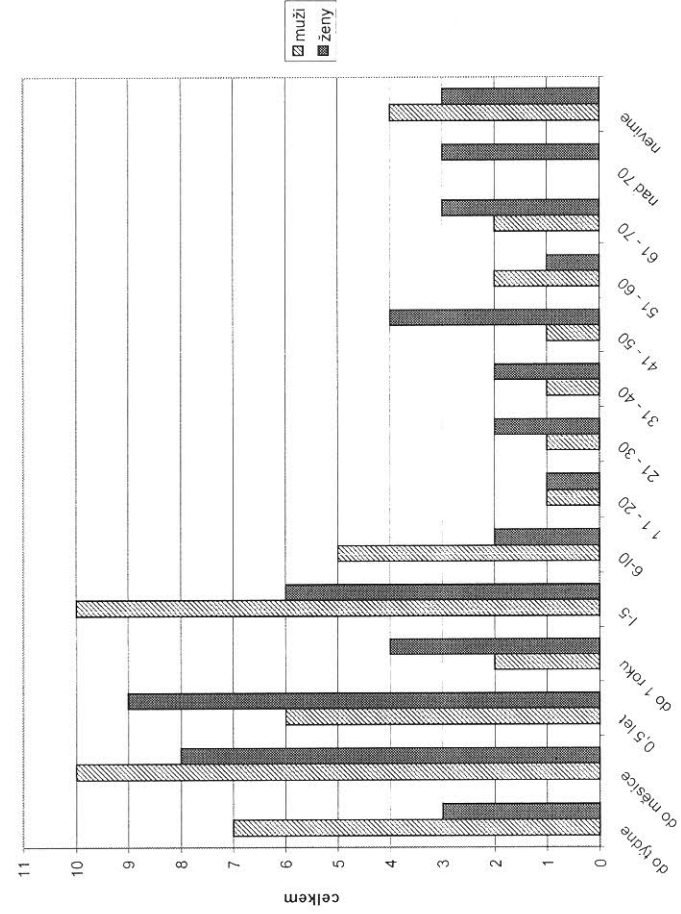
Sňatečnost na choťtickém panství v letech 1683 - 1700 dle měsíců

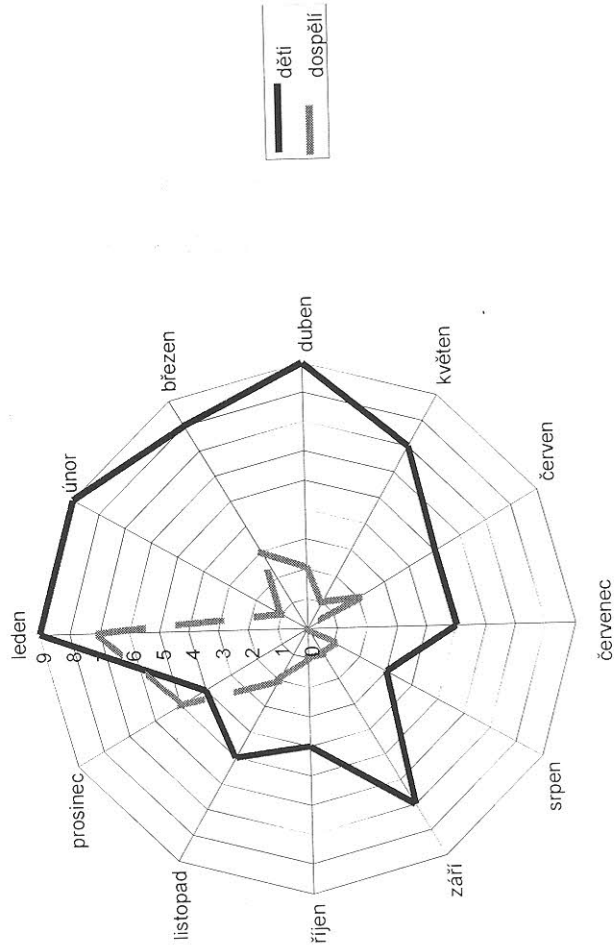

Úmrtí v letech 1684 - 1700

Úmrtí v letech 1684 - 1700 dle pohlaví a věku

Úmrtnost v letech 1684 - 1700 dle měsíců
graf č. 1

Měsíční úmrtnost v letech 1684 - 1700 na choltickém panství
graf č. 2

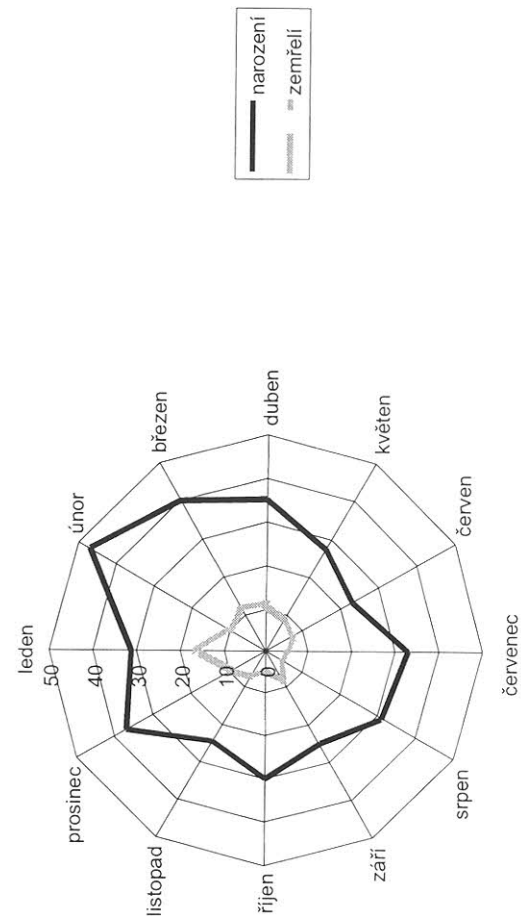
	celkem
sedlák	28
chalupník	31
polochalupník	5
nájemník	1
podruh	16
šenkýř	1
zedník	2
mlynář	1
řezník	1
šafář	1
psovod	1
sirotek	5
nevíme	10
celkem	103

Sociální původ zemřelých
na panství Choltice

256
26
3 Goldig

Anno 1700! Januarij
Potworzen get ruffen Bischof Manjelf von Foghting Mladan
Filip Jakub Tesanka syn po zemřelém Bartolomějovi Tesánkovi, s Annou Růženou, sirotkem po zemřelém zahradníku Janovi Plesšenydovi z Popovic za Prahou.
Za svědky jim šli choltický rychtář Václav Kohout a veselský sedlák Václav Málek, za družbu Jiříček Cibulka a za družičku panna Lukrécie Kvasničková z choltického zámku. Sňatek 26. ledna 1700 na choltickém zámku (SOA Zámorsk, Sběrka matrik, kn. č. 1849, s. 256).

Choltická zámecká kaple sloužila nejen potřebám vrchnosti, ale i zámeckému personálu. Matriční záznam o svatbě Filipa Jakuba Tesánka, syna po zemřelém veselském sedlákovi Bartolomějovi Tesánkovi, s Annou Růženou, sirotkem po zemřelém zahradníku Janovi Plesšenydovi z Popovic za Prahou. Za svědky jim šli choltický rychtář Václav Kohout a veselský sedlák Václav Málek, za družbu Jiříček Cibulka a za družičku panna Lukrécie Kvasničková z choltického zámku. Sňatek 26. ledna 1700 na choltickém zámku (SOA Zámorsk, Sběrka matrik, kn. č. 1849, s. 256).

Porodnost a úmrtnost v letech 1684 - 1700

Octoberis: 1702. 255 21

14. 10. 1702. *Joachim Engelst. Jan. Jana Šulce. Jo. Jan. 30. 12. 1702. 255 21*
 a. *Anna Mamielka. 3. 5. 1703. 255 21*
 30. 12. 1702. *Joachim Engelst. Jan. Jana Šulce. Jo. Jan. 30. 12. 1702. 255 21*
 25. 5. 1703. *Joachim Engelst. Jan. Jana Šulce. Jo. Jan. 30. 12. 1702. 255 21*

30. 12. 1702.

25. 5. 1703.

Anno. 1703: 25. Maij.

Ve svinčanské matrice jsou ve zvláštní části zaznamenány křty dětí „nepoctivého“ původu. Jsou tím myšleny především děti nemanželské, dále děti „snížených osob“ (katů, rasů) a děti neznámého původu (nalezení). V ukázce tyto křty: 14. 10. 1702 z choltické katovny pokřtěn Daniel, syn Jana Šulce, pohodného z Choltic; 30. 12. 1702 z Tupes pokřtěn Daniel, syn matky „zle chovalý“ Anny Krupičkové; 25. 5. 1703 ze Svinčan pokřtěn Jan Urban, dítě neznámého původu, nalezené ve Svinčanech pod okny domu Mikuláše Pazdery. (SOA Zámorsk, Sbirka matrik, kn. č. 1849, s. 211).